

Ady-adalékok egy lírai önéletrajzban

1949-ben az Egyetemi Nyomda gondozásában megjelent Zsögön Zoltán *Széphistóriám* című „lírai regénye”. A könyv nem került kereskedői forgalomba, a közönség számára is elérhető példánnyal csak az Országos Széchenyi Könyvtár rendelkezik.

Zsögön Zoltánról az Irodalmi Lexikon is megemlékezik. 1880-ban Osdolán született, a csíksomlyói majd a csíkszeredai tanítóképző tanára volt. Versei a fővárosi és a vidéki újságokban, pedagógiai és esztétikai cikkei szaklapokban jelentek meg. A Lexikon által is említett *Régi Versek* című, 1912-ben megjelent önálló kötetén kívül, még egy, 1927-ben kiadott *Isten Kezében* című versgyűjteményéről sikerült tudomást szerezni. Zsögön 1950-ben halt meg Kézdivásárhelyen.

Barátai és tanítványai visszaemlékezései szerint érdekes egyéniségű, nagy tudású tanár volt, aki kora társadalmi, politikai viszonyait többször élesen bírálta. A század első éveiben királyellenes nézeteit bátran hangoztatta, sőt egy Mádéfalván rendezett emlékünnepeken elszavalta egy gyűjtő hatású királyellenes versét.

A gyér adatokból, de leginkább utolsó művének, a *Széphistóriámnak* önéletrajzi vonatkozásaiból az elmúlt rendszer jellegzetes életpályája tárul elénk; a tehetséges de a tehetségét ki nem bontakoztatható, a lázadó de indulatait elfojtani kényszerített, a szépre vágyó, de a „piszkos, gatyás, bamba” társak között füttyörésző sajátos magyar jelenség, a költő–tanár–tudós keveréke. Megérdemelne egy szakdolgozatot.

A *Széphistóriám* önmagában is szép, tartalmas, formailag boncolnivalóan érdekes, hatásokat kereső, egybevetéseket megtevő bűvarlatokat is megérdemlő mű – melynek székelly nyelve külön élvezetet, időnként „gyönyörűségteli felsikoltásokra” való lehetőséget jelentene nyelvünk ínycenceinek.

Érdeemes idecsatolni azt a három rövid kis vélekedést, mely részben Zsögönre, részben a *Széphistóriámra* vonatkozik s a lírai regény borítólapjának belső részén minden bevezetést és méltatást helyettesít:

„Nekünk, tanítványoknak e könyv hegyipatakok kristály vizének csobogása, kősziklába kapaszkodó magános fenyő illata, hegyek felett uralkodó tarkó-orom, melyen a szemlélődő szem megpihen, de ahonnan országos alföldek csöpp horizontjait keresztül-kasul járja a messzenéző sastekintet.”

Illyés Gyula a könyvről ezt írja: „Kedves Bátyám, most fejeztem be a kézirat olvasását, – köszönöm bizalmát is, az élvezetet is. Különös, de – szabad lírai regény voltjában is – szép műfaj. A nélkül, hogy bármiben hasonlítana hozzá, a Bolond Istókra emlékeztet, Aranyéra. Külön köszönetet mondok azért, amit tanultam belőle: az ízes székelly szavakért a szokások leírásáért, az Adyról kapott ismeretlen részletekért!”

„Ady Endre Zsögön Zoltánt írasköteles írónak nevezte.”

Íme a fejedelem véleménye állandóan változó udvartartásának egy tagjáról. A biztos és tömör meghatározás, a tehetség rögtöni felismerése s a sokadalomból való kiválasztása Ady külön képessége volt. De hogy kerültek kapcsolatba?

Pontos adatok, levelek és tanúk híján csak feltevésekre és a *Széphistóriám* tényekben időnkint szűkös, de lírában annál gazdagabb soraira támaszkodhatunk. Megismerkedhetünk Erdélyben, Ady nagyváradi tartózkodása idején, esetleg Kolozsvárott 1903-ban vagy más erdélyi helységeken, de nem kizárt, hogy Pesten találkoztak először. 1912 nyarán Pesten már baráti viszonyban voltak. Az ismerkedés körülményeit sem lehet felderíteni. Az Ady körül megforduló rengeteg ember közé valamiképp véletlenül vagy szándékosan sodródott Zsögön, Ady megkedvelte s barátjává fogadta a művelt, szellemes, jó fellépésű, cimborának is nagyszerű erdélyi tanárt, akit jellegzetes külseje miatt „Dzsingisz kának” is elnevezett. Kapcsolatuk a pesti együttlét után sem szakadhatott meg, hisz Ady sok újáról, még több leveléről lapjáról nincs tudomásunk. Ady az erdélyi városokban többször is megfordulhatott, különösen 1914-től, a tartósabb csucsai tartózkodások idején. 1915-ben be is kalandozta Erdélyt. A csucsai élet egyik jellegzetessége a vendégjárás. Erről így ír Ady Lajos bátyjáról szóló könyvében (204. l.): „Vendég pedig rendszerint került a házhoz; ha önként nem jöttek, Bandi még a levélírást sem röstelte, csakhogy kiforszírozhasson látogatókat.”

Valószínű, hogy 1915 nyarán tartózkodhatott huzamosabb ideig Csucsán Ady régi barátja, Zsögön Zoltán. Ennek az együttlétnek s érdekes, Adyban eposz tervet csíráztató beszélgetésüknek állít emléket a *Széphistóriám* írója. Íme művének Adyval kapcsolatos részlete:

*Akkortájt a gyarló testben
már megingott Óriásnak
fájlaltam bús mámoroktól
még hajszoltabb-gyors elestét
és Csucsán – náluk tanyázva
töprengtem, hogyan lehetne
lankadón is szép fejétől
Végzet pallosát odázni.*

*Ó, hisz akkor még javában
dolgozott Ő. Alkotott is.
Ellensége meg volt annyi,
mint hajszála, jóllehet tán
híve még több. Ó, még akkor
Ő a keserűt magában
fel-felcsillanó kedéllyel
jól kavarta!
És ebből kevert csókjához
bőséges humort azoknak,
akik őt nagyon szerették.
Angyalát nemcsak Csinszkának,
Borbálának, Krisztinának,
hanem ezerféle másnak is nevezte.*

*Engemet például „Khán”-nak,
vagy „Robusztus”-nak; de olykor
bő epével
„Majláth”¹-nak keresztelt, mert a
bégetésemből kiértett:
püspök nyájában élődöm
Több igén, mint lágy kenyéren...*

*Hárman aztán: Berta néni,
Csinszka és én – kieszeltünk
mindent arra, hogy a fáradt,
– ó, és mégis
reszketésig állhatalan –
bús fiút a thyrusokra
lankadástól elkaroljuk.*

*Azt gondoltam: tán jó lenne
lelkét újból nagy témához
kötni, melyet nem únna
félbe úgy, mint „Margitá”-ját.
Hátha újabb versregény a
huzamos munkához fűzné,
szenvedélyét csillapítná!*

¹ Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök

A talajt mind készítettem –
Órahosszat epikánkat
istenítve.

Csak fanyalgott Ő: gondolta,
régí époszokra célzok.

Más szólamba kezdtem akkor,
míg megértett: „Nem az elhúnyt
költészetnek hősi lelke
jár belém, hogy megkísértsen:
líraibb regény a célom”.

Hát beszélj csak, Majláth!” – vágta
hozzám kedves, kölykös-göggel.
(De ha indulatba mordult
medvehangom,
mint a gyerek, úgy meredt rám
s nagy szemének udvarából
olajbarna láng világolt.)

„Nem akarnám, és nem is kell
mondom én – ó-kobzosoknak
mesterségét elkobozni!
Hanem újat! Léda-hattyús
Ady-élményt! „Vérüzenet”
zuhatagját a sorokba!
Önregényt! Lírába ömlőt!
Minden éneket más versben,
minden verset, minden érzést
más rohamban! ...

Tetszett néki. Megígérte,
hogy megírja... S csak nem írta.
Hogy nem mozdult, gondoltam: már
megriasztom, megbosszantom
egy „mintá”-val (Fecske nógat
fülmilét, habár – fecsegni!)
És a trochaeus² megírtam:
lássa Ő, hogyan képzelném ezt a munkát,
Hátha ebből kedve támad
és a jobbat Ő csinálja!

Szépen azt is kiagyaltam:
úgy jusson versem be hozzá,
hogy ne vélje gúnyragörbült
szájjal: – Nézd! a fábarágó
paidagogos-nyű akarna
szemléltetni
új modellt magyar Rodin-nek!

Így a verset Bertájához
küldtem – némi hálaképpen,
hogy rólam ő „jó szándékkal”
tollrajzos „merényletét” már
„elkövette” ...³ (Emlékszem, – csak
megtévesztő tréfasággal –
azt üzentem mesteremnek:
próbálná meg a Nyugat-ban
közreadni.
– Sajnos – Ő komolyra vette) ...
Mondjam azt is? ... zárójelben
szólok hát: (Míg „elkövette”
Csinszka ezt a drága portrét:
kis madárszívéből csordult
nagy panaszz felém, hogy őt egy
másik Zoltán a nyugatos
fordító, mint házivendég
megbántotta másnap este
épp, mikor bús-öntudatlan
Bandiját pihenni vitték.
Védtelen most mit tegyen? Ha
el nem sírhatná ezt – érzi, –
megfulladna. Bár a sértés –
egy karmozdulatnyi volt csak.

„Ej! – mondom – ha itt lehetne
most a fránya műfordító...
tán bőréből kiráznám...”
Mit tehettem? Vigasztaltam,
mint az árvát,
míg a bíborosra pingált,
eltörött csuporka ismét
kedvesen reámmosolygott.

² A Széphistóriám Ady fejezetét megelőző „ének”.

³ Csinszka lerajzolta a tatáros fejalkatú Zsögönt.

Lássuk hát, a kényes ügy most
mily eredményt fog kiváltani?
Mert a friss panasz hevében
kelt – ne mondjam hagyományos
jelzővel: „bizarr”, hanem csak –
épolýféle ötletem, mint
az ártatlan – Kóczi Pálnak,
ki az áhítat csendjéből
egy vecsernyén eszelősen
felhuhákolta.
És mikor kérdőrevonták,
nyájas-kedvesen dadogta,
hogyan szerény ötletje támadt...

Hátha most a tegnapesti...
rút estre rámutatva
jól az elevenbe vágnánk?
Hátha vámpír-szenvedélyét a
fölmargangolt féltékenység
morckutyája elriasztná? ...
Cselekedtem.

„Nos tudod mit, síró gyermek?
Ott a hátsó kertilakban
a folyton füstölgő, zordon
úrfinak csak mondd el szépen,
ami történt ... Aztán kérjed:
mámorek vizén hajózva
egymagadra ott ne hagyjon
hű barátok oltalmán, ha
azt akarja: (és akarja!)
téged új bántás ne érjen” ...

Ment. Beszélt. Majd visszaroópent
és vidáman azt csipogta:
„Képzeld, jólesett őszinte
vallomásom. Megcsókolt és
úgy ígerte, hogy te mondtad:
mámorek vizén hajózva
ezután jobban vigyáz rám.
Tán picit csak azt kesergeti,
hogy barátjában csalódott.
Másképp – így tán el se hinnéd –
Nézz be hozzá: mily kedélyes!”
„Lássuk hát híres kedélyét?”

És ott ültem már (a mindig
éktelen-ziláltra rücskölő)
ágya szélén.

Szórtalan. Mord. Lám, a kedvelt
„princessasi” is mily undorral
szíja. Hej, pedig de szíja!
Itt a Múza áporodva
esthomályoz.

„Nos”, – vetem rá ezt a bárgyú
Jancsi-kérdést. Nincs hatás. De
később annyi volt a válasz:
„Eh”, Szép sundán mozdulok, hogy
orsózzam tovább. Megállít:
„Gyűjts rá! Lásd: a veronál sem
ér egy pitykét!” ...

És a kísérlet – mennyit ért? Csak
annyi pitykét, hogy pár hétig
szenvedélyét eldacolta.
Ezt akartuk!

Úgy, de életkedve csökkent.
Remegés gyötörte folyvást,
Éj-nap álmatlan dohányszott.
Ezt pedig már nem akartuk!

Így a próba vízbefűlt. És
cinkoskája, jó Csinszkája
– Berta nénit megkerülve –
Kezdte ismét élesztgetni
tűzre szomjú vágy
lebjét.

S a versnek? – Pitykényi sem volt
már hatása. Mert barátom
Az ajánlást féltő szívvel
mellécélozónak vélte.
S válaszában zsörtölődő
szók után bár biztat: írjak,
mert „típusa” vagyok én az
„írasköteles költőnek”:
e finom kenésre újból
gyötörődő, nagy lelki lobbal
visszaleckéz:
„akarsz” s ez még nem „művészet”.
Tenni kell itt!

(A Nyugat-tót küldött Kassák
„Má”-ja tájin próbálkozni,
mert azt hitte: bőröm alján
nyomdafesték vágya viszket.)

Tyű! de bántott ez a „mintán”
elbukott terv is! Pedig – hogy
édesgettem én belé a
témakedvet!
Pöndelyes Katit versemben
csak azért neveztem épen
Rózsának, hogy emlékezzék
Ő is régi Rózsijára,
– hej! – kinek csókját ígérte
egykor fájdalomdíjul, ha
engedem, hogy „suszterbajszom
lepucolják”.

(Épp tizenkettő nyarán volt.
Úgy esett, hogy éjfél tájt a
Párizs-kertben üldögtünk.
Jó! De azt ne higgye senki:
„Messze, messze idegenben,
mesebeli tündérkertben,
egy párizsi fogadóban” ...
nem – csupán kint a Ligetben
egy burus fa árnyékában,
ott csücsültünk.
Folyt a szó – még békebeli
áradással – és kocsisbor.

Ült mellettem Révész Béla,
meg valami elkontrázott,
bandavedlett népzeneész, tán
Vörös Elek,
Kikre máig jól emlékszem
sok közül. Mind Ady-fényben
sütkéreztek.
(Üstököst kísérni szokta
csillagporzás, ég szemétje.)

Itt sokáig minden öklés
Dzsingisz-kánra: rámhíbazott
és bajuszra járt. Kapásból
fölvetődött: volt-e? és ha
volt, – minő volt szája prémje

e hordánnk?
„Mit – hordának?! – robbanok fel
én, az elvetélt utód, nagy
mongol őszám védelmében,
akinek nevével engem
fricskáz most e hubri kedv. – Hát
semmi horda!

Oly csodákat nem viharzott
hadvezér, mint Ő! hiába
nyálkáz róla nyugatról a
tisztá erkölcs!

Volt „az undok” sárga fajnak
két oly törpe hadvezére
hogy a nyugaton lovagló
Óriások
még bokájukig sem értek!
Bár igaz hogy minket ölt a
mongol Végzet –
mongolvégzetünk halálos
bosszújával, mert a Vért mi
megtagadtuk.
Mégis – az a héj, amin mi
megsikolva nagy sikollyal
elhasaltunk
vérbűvészek ámitása
volt, – kik gyáván meglapulva
nézték végig
várt-csodákban megcsalódott
pusztulását a magyarnak!

S tán a többi hentesmester,
(nem is szólva a zsigerlő
Haynaukról) itt, nyugaton –
S tán a többi Nagymészáros
kegyesebben taglózott, mint
Ők? Nagy Sándor s Bonaparte
édesebb volt tán? Ej! hagyjuk,
hagyjuk ezt a hordázást a
fittyfenébe!

Épp e tűzben – az ívlámpa
fényköréből felkörözve
méhósággal ránk-ívelt egy
hölgy, mint „császárné pávája.”

Rózsai volt, – ki méltóságát
csak kívül hordozta kényes
tartásában, nem fejében.
(Mint kegyelmes úr, ha van még
ily csodája e világnak.)
Szótlanul mosolyogva – így tán
többnek látszott kotyogó, kis
pulykanőknél. Mert bizonynal
ráeszmélt, hogy – hangtalan csak
szébb a páva, mint a pulyka.

„Szép Delillám Rózsai lelkem,
– szólt a költő rámmutatva –
ezt a Sámson
kis-szerelmi-oltárodnak
íves, két rubintszárnyával:
ajkad kábító szerével
kényszerítéd áldozatra, –
csókold meg, ha... ám csak úgy, ha
átengedné férfidíszét
egy borotvás habverőnek,
hogy Lipták, a pörge csiszlik
ezt a szőrmét többé már ne
irigyelje.” Felkacagtak.

Úgy éreztem háromszéki

virtussal, zsebemben, mintha
kis kacor pengére nyílnék.
Ej! de mégis... többet ésszel...
„Jó! Nem bánom. Ide azt a
szőrbakót! De most! Azonnal!”
(Azt reméltem: éjfelén a
prémvadászok alszanak mind.)
„És utolsó kívánságom,
hogy a tény pazar jutalmát;
kis-szerelmi-oltárról a
csókrubintot – kapja az a
sertehóhér, ki a tettet
ily kísértetjáró éjnek
éjtszakáján végrehajtja.”

Tíz perc sem múlt s jött a borbély
Ó, de rég volt! ...Ó, de kedves,
ó, de könnyes most lenézni
tört remények torlaszáról
békevölgybe!

Akkor... mondtam már előbb, hogy
ott, Csucsán – még mindig remélt Ő:
„ha bajok, meg aggódások”
békét hagynak, „époszkáját”
majd megírja... De nem írta.

***

Zsögön lírai regényének egyéb részei is figyelemre méltóak. Az epikus-lírikus, filozofikus részletek a leírások, életképek, visszaemlékezések tarka forgatagából egy bánattal, könnyes mosollyal, örömmel elegyes, indulattól átfűtött, de lehiggadt költőt ismerünk meg. A *Széphistóriám* feltétlenül megérdemelné, hogy könyvespolcaik gyakrabban forgatott könyvei közé helyezték az irodalom kedvelői.